

Dr. Ernst Wagner – Executive Coordinator, UNESCO Chairs in Arts and Culture in Education, Friedrich-Alexander University (Erlangen-Nuremberg, Germany). E-mail: ernst@wagner-mchn.de.

УДК 378.187

ПРО ДЕЯКІ АСПЕКТИ КРИЗИ ДУХОВНОСТІ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

В.М. Вакуленко

У статті розглядається вплив сучасного суспільства на духовний світ молоді. Криза духовності сучасної молоді викликана рядом антиномій її світогляду і самого суспільства. Подолання їх пов'язане з ефективними механізмами забезпечення екології духовності.

Ключові слова: *духовна культура, гуманізм, сенс життя, особистість.*

Постановка проблеми. Сучасну ситуацію в Україні можна охарактеризувати як трагічну для більшості людей з погляду економічних і соціокультурних умов існування. Однак системною кризою є, на нашу думку, криза духовна. Це відчуття величезної кількості людей безглуздості того життя, яке вони ведуть. Життя ускладнене тим, що в ньому важко знайти позитивний зміст через руйнування старих і дискредитацію «нових» цінностей.

Радикальні соціально-політичні трансформації, глобальна екологічна криза кінця ХХ – початку ХХІ століття показали, що жоден з існуючих способів життєіснування не може служити еталоном. Але з особливою очевидністю зміни, що сталися, позначилися на кризі світоглядній, ідейній. Ми стали свідками девальвації

історичних цілей і цінностей і західного споживчого суспільства.

І у громадських науках, і в масовій суспільній свідомості відчувається явний концептуальний і ціннісний вакуум, відсутність високої історичної перспективи, високого соціального ідеалу, здібного відповісти на виклики часу. Як підкреслює академік Стьопін В.С., саме у такі перехідні етапи людської історії, коли пануючі світоглядні орієнтири, базисні універсали існуючої культури «вже вичерпали свої можливості в якості глибинних програм людської життєдіяльності», виникає потреба в перековуванні старих світоглядних орієнтацій, в пошуку і обґрунтуванні нових, загальних програм діяльності людей [9, с.21].

Яке будуть місце і роль особистості, особливо молоді, в житті суспільства? Подібні питання хвилюють педагогів, психологів, філософів і пересічних громадян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні в процесі цього пошуку з новим несподіваним інтересом прочитуються книги авторів минулих років Г.Маркузе і А.Тойнбі, Ж.Фурастьє і Г.Маклюєна, Д.Белла і Р.Арона, А.Тоффлере, М.Фергусон і Т.Роззака та ін. Цим мислителям за багато десятиліть вдалося уловити, передбачити ті тенденції в розвитку західного індустріального суспільства, які стали очевиднішими лише у кінці ХХ століття.

Фундаментальною працею для висвітлення та розуміння проблем розвитку духовної культури в Україні є праця В.Андрущенко, Л.Губерського та М.Михальченка «Культура. Ідеологія. Особистість: Методолого-світоглядний аналіз» [4], у якій висвітлюються та аналізуються проблеми взаємозв'язку культури, ідеології та особистості як суспільних феноменів. Також авторами

розглядається необхідність та важливість формування державницької ідеології як необхідної умови українського державотворення та розвитку культури.

Для аналізу сучасного стану освіти цікавою є монографія В.О.Огнев'юка «Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку» [6]. У ній автор пропонує нову модель сучасної освіти, яка формується в умовах трансформації українського суспільства та глобальних змін у світі. Також слід виділити працю В.А.Скуратівського, В.П.Трощинського та С.А.Чукот «Гуманітарна політика в Україні» [10], у якій аналізується сучасний стан гуманітарної політики в Україні, визначено її сутність, мету та завдання, напрями та пріоритети розвитку.

Мета. У статті розглядається вплив сучасного суспільства на духовний світ молоді. Криза духовності сучасної молоді викликана рядом антиномій її світогляду і самого суспільства. Подолання їх пов'язане з ефективними механізмами забезпечення екології духовності.

Виклад основного матеріалу. Світобачення і світовідношення молодого покоління визначається цивілізаційними змінами, які відбуваються в житті сучасної України. Під впливом засобів масової інформації, телебачення, Інтернету, численних періодичних видань утилітарно налагоджене суспільство закликає молодь жити сьогоднішнім днем, домагатися швидких результатів, відповідати стандартам суспільства споживання. Поведінка людини як би програмується, і навіть якщо творчі особи, виходячи з почуття протесту, намагаються «ламати» ці стандарти, то вони не можуть вирватися із зачарованого кола. Їх бунт приймає гротескні форми (кричуща зовнішність, епатажний одяг), які, по суті, є теж

поведінковими програмами суспільства споживання, працюючи на його інтереси.

Е.Фромм в книзі «Мати або бути» констатував, що в сучасному західному суспільстві безмежне розширення споживання розвинуло пристрасну тягу до володіння, наживи. Велика частина населення скуштувало блага достатку, але в той же час багатьом стає зрозуміло, писав він, що мати ще не означає бути щасливим. Фромм пропагує переорієнтацію від «володіння на «буття»: його утопічний «Град Буття» – це «синтез духовних спрямувань пізнього Середньовіччя і досягнень постренесансної раціональної думки і науки». Але у кінці ХХ – початку ХХІ століття, коли на повний зріст піднімається грізна дихотомія «Бути або не бути людству», коли увесь людський рід стоїть на рубезі «дуже небезпечного майбутнього», як пише академік Н.Н.Моїсєєв у однойменній книзі, від правильно зробленого вибору між «мати» або «бути», можливо, залежить доля усього живого на Землі.

Молода людина, що знаходиться під впливом світогляду суспільства споживання, зазвичай переживає стан важкої духовної кризи, яка викликана тим, що людина потрапляє у владу антиномій – що суперечать один одному.

Перша подібна антиномія – протиріччя між самооцінкою і можливостями. З одного боку, сучасне життя, що припускає жорстку конкуренцію, пред'являє до особи усе більш високі вимоги, яким особа не завжди може відповідати (і в глибині душі вона це усвідомлює). З іншого боку, наявна тенденція сучасної педагогіки, що виникла на заході (починаючи з дошкільної) до формування у особи завищеної самооцінки, що і веде до завищення «планки досягнень». Простіше кажучи, пропаганда вселяє молодій

людині: «Ти кращий за усіх! Ти всього гідний!», а реальне життя показує йому, що дуже багато людей добилися набагато більшого, ніж він. Підсумком стає внутрішній конфлікт: людина втрачає повагу до себе. Його не учать пізнавати себе, шукати своє покликання, набувши якого, він буде «на своєму місці» і буде щасливий, а учать лише напористості і агресивності. Але тут його натиск стикається з натиском інших, тому що місце яке призначене лише для нього, може зайняти хто завгодно. Витрачені даремно сили і час, втрата ілюзій роблять молоду людину нещасною, призводять до душевних метань і почуття безвиході. Такі трагедії сьогодні трапляються нерідко в середовищі молоді.

Дослідження психологів (В. Франкл) свідчать, що відстороненість від повноти життя є однією з головних причин суїцидів. Е. Еріксон, наприклад, визначає духовну кризу вісімнадцятирічних як конфлікт між відчуттям повноти життя і розпачем. Простий достаток не є умовою подолання духовної кризи людини в будь-якому віці. Ця проблема, задля вирішення якої багато що зроблено західною психологією, проблема відсутності ціннісних орієнтирів стала «надбанням» не певної країни чи групи країн, а поширилася практично на всі континенти земної кулі. Особливо глибоко вона проникає туди, де загострюються соціально-культурні і політичні протиріччя, що характерно для сучасної України.

Все частіше і частіше сьогодні говорять про «втрату сенсу життя» молоддю, відході молоді в девіантні форми вирішення життєвих проблем – алкоголізм і наркоманію, і, нарешті, про велике число самогубств серед молодих людей.

Друга антиномія є протиріччям між соціальною місією, яку сучасне суспільство споживання приписує

молоді, і її низьким рівнем навчання і виховання, що не дає їй можливості цю місію виконати.

У традиційному суспільстві вважалося, що молодь сама по собі незріла, вона повинна шанувати старших, слухатися їх, довіряти їм, повторювати їх поведінкові моделі і розділяти їх цінності.

Суспільство модерну і постмодерну орієнтоване не на відтворення традицій, а на прогрес і інновації, бачить свої ідеали не у минулому, а в майбутньому.

Відповідно, не старше покоління, а саме молодь розглядається тут як носій вищих соціально значимих цінностей. Молодь тут набуває цінність сама по собі, вона розглядається як двигун прогресу і протиставляється старшим як ретроградам.

У сучасній Україні це положення посилюється ідеологічною кризою, старші покоління з'являються в пропаганді як носії неправдивих цінностей, від яких вони самі ж і відмовилися, а на молодь робиться дуже відповідальна, серйозна, свідомо ставка: стати мобілізаційним ресурсом, готовим вивести країну з кризи.

Проте, як вважав німецький філософ екзистенціаліст К. Ясперс, ця місія в принципі не під силу молоді (навіть якщо б вона прагнула її виконати): «Молодь набуває фальшивої ваги і вимушена виявитися неспроможною, бо становлення людини можливе, тільки якщо вона росте упродовж десятиліть і в суворості формується за допомогою послідовності кроків» [2, с. 298]. К. Ясперс підкреслює, що провина за це лежить, передусім, на державі, оскільки саме воно в сучасному суспільстві забезпечує освіту молоді і забезпечує його погано: «результатом виявляється суперечлива діяльність учителів, що не розуміють один одного і підкоряються механічним

учбовим планам в школах, де відсутній дух справжньої спільності за фасадом патетики національного, світоглядного і соціального характеру» [2, с. 307].

Крім того, сам сучасний світ сьогодні, у свою чергу, має ряд внутрішніх протиріч, які також впливають на духовний стан молоді (в даному випадку разом з іншими поколенческими стратами в сучасному українському суспільстві).

Критичним моментом, що визначає трагізм ситуації, в якій сьогодні знаходиться індивід, являється якнайглибший розрив між технічними можливостями людини і його моральним розвитком. Науково-технічний прогрес дозволяє людині з величезною інтенсивністю впливати на матеріальне місце свого існування, але в той же час чоловік користується усім цим безрозсудно, перетворюючи науку і техніку на інструмент досягнення миттєвих, корисливих, низинних прагнень.

У мініатюрі усе це повторюється і у духовному життєвому світі індивіда, особливо молоді людини. Вона оточений різноманітними технічними новинками, від яких потрапляє в залежність і які відводять її від реального життя (класичний приклад – залежність від комп'ютерних ігор і Інтернету).

Це, у свою чергу, призводить до феномену, який можна позначити як «ноофобия», – страх перед досягненнями науки і невіра в здатність людини знайти розумний вихід з кризи.

Професор Каліфорнійського університету Роззак бачить вихід з кризи в терміновому гальмуванні розвитку науки і техніки, у відмові від наукоцентризму і техніцизму, у різкій переорієнтації пріоритетів споживання з матеріального на нематеріальне, на духовне. За допомогою

освіти і переконання можна дисциплінувати і контролювати споживання, і нематеріальне споживання повинне отримати в суспільній свідомості позитивну оцінку, орієнтуючи людей на задоволення, які не вимагають грошей, – на радість спілкування з природою, з близькими людьми, на відпочинок з друзями на лоні природи, на милування цим прекрасним світом.

Ще одно протиріччя сучасного суспільства і людини – розрив між розумом і інтелектом, що є головною перешкодою на шляху перетворення людського розуму в духовну силу.

Розум – це здатність творити добро і гармонію, знаходити етично виправдані рішення на основі здобутих наукою знань про природу віщу. Він зовсім не зводиться до інтелекту – здібності ефективно вирішувати завдання, незалежно від їх етичного забарвлення. Завдання формування духовності полягає передусім в подоланні цього розриву.

Сьогодні все в суспільстві, практично, підпорядковано розвитку техніки. Але техніка обідняє людину в духовному плані. Чому розвиток техніки висувається в суспільстві на перший план? Тому що держава, яка розвиненіша технічно, стає лідером на політичній арені, що в сучасній ситуації дуже важливе.

Звернення до технізації призводить до того, що освіта втрачає свою першочерговість, духовність, напрацювання за тисячоліття, знищується. Створюється враження, що світ будується як би наново, незважаючи на минуле.

На думку Т.Роззак, споживчий достаток, марнотратство, розкіш, характерні для сучасного західного суспільства, – свого роду прокляття. Заради них бездумно,

безрозсудно тринькається не лише матеріальний, але і інтелектуальний потенціал людства. Кращі сили суспільства, які могли б створювати його духовний потенціал, відволікаються на створення маскультури, обслуговування «натовпу» [12, с. 87–98].

У усіх роботах Т. Роззак, написаних за останні десятиліття, затверджується думка про те, що єдиний вихід з кризи цивілізації – саме в етичному розвитку особистості людини, в зростанні її самосвідомості, духовності. Він переконаний, що в загибелі природи відбивається загибель духовного начала в людині: у «цинічному західному світі» людина і природа сприймаються виключно як сировина в руках монополій.

Таким чином, молодь стоїть перед лицем усіх вказаних вище протиріч, і здолати вона їх може тільки набувши сенсу життя, свого місця у світі, точку відліку для духовного розвитку.

Проблемі переосмислення пріоритетів матеріального і духовного чинників американський філософ багато уваги приділяє в згадуваній книзі «Голос Землі». Він нагадує, наприклад, що в «Державі» Платона і Утопії Т.Мора позитивно зображується аскетичний спосіб життя людей. Аскетизм і монастирська простота в житті людей, на думку Платона і Мору, сприяють їх духовному благополуччю. У «Телемской обителі» Ф.Рабле і «Новій Атлантиді» Ф.Бэкона – в цих перших наукових утопіях – суспільство орієнтоване на багатство, на достаток, які створюють наука і техніка, як вірний засіб «лікування від убогості, лиха, соціальних потрясінь» (Бэкон). Проте жителі цих утопій не орієнтовані на володіння багатством. Роззак вважає, що Рабле і Бэкон перші розробили головну стратегію економічного достатку – суть її в тому, що своє щастя

жителі утопій, народ утопічного острова Бенсалема не зв'язували з матеріальним багатством, у них були більше піднесені, духовні спрямування. Люди повинні мати мужність «обернутися спиною до достатку» – приклад такої мужності і людської зрілості повинні були подавати передусім авторитетні, освічені верстви суспільства.

Т. Роззак переконаний, що подібна стратегія економічного достатку, яка поєднується з переорієнтацією на нематеріальні цінності, потрібна для сучасного західного суспільства. Нематеріальні цінності, повинні отримати в суспільній свідомості позитивнішу оцінку, привабливішу значущість. Звичайно, промисловість, модернізація дала людству дуже багато, констатує Т. Роззак – в області охорони здоров'я, для зростання тривалості життя, відносно безпеки життя людей і так далі. Але людство може втратити усі ці досягнення, якщо не знайде моральної альтернативи «проклятому достатку» заради виживання на Землі [12, с. 87–98].

Безумовно, індустріалізація і модернізація потрібні для виживання людства. Але «жорстка технологія» не вирішила усіх проблем, породивши нові. А якщо замінити її на «м'яку технологію», як пропонують окремі глобалісти, коли взаємовідносини людини з природою ґрунтуватимуться на «принципі дихання» («і користь отримав, і шкоди природі не завдав»), то де гарантія, що «м'яка технологія» здатна вирішити усі проблеми? Як, у такому разі, і народ нагодувати, і природу зберегти? Наявність подібних антиномій, вважає А.С. Панарін, «свідчить про вичерпаність колишніх способів існування і способів орієнтації людини у світі, про глобальну кризу «картини світу» і необхідності нового способу буття і нового мислення» [9, с. 369 – 374].

Вирішити складні глобальні, економічні, екологічні проблеми неможливо не лише без модернізації, без подальшого техніко-економічного зростання, але і без морального зростання самої людини. Модернізація техніки повинна йти паралельно з «модернізацією» людини, з якісним вдосконаленням і його самого, і умов його життя, писав свого часу А. Печчеї. Залишаючись в її нинішньому стані, людина не здатна навіть оцінити ту величезну відповідальність, яка сьогодні лягає на неї, людина не в змозі ні зрозуміти, ні виконати «своє призначення як регулятора життя на Землі» [8].

Як підкреслював академік Н.Н. Моїсеєв, без екології духу, без морального виховання людини, мислячої широко і гранично відповідально, людство нині не може уникнути сумної долі [5]. Духовний розвиток людини повинен здійснюватися за законами любові, краси і гармонії.

Говорячи про шляхи і засоби збереження людства на Землі, учений наголошував, що найжахливіше в житті людей – це не стільки бруд в місті, на будівництві і на заводі, скільки бруд в душах людей. Цей той бруд, на думку Н.М. Моїсеєва, який породжує недбалість до себе і Природи, нерозуміння її законів і неповагу до них, а головне – сіє агресивність і недоброзичливість до ближніх своїх: «здолати сучасні, а тим більше прийдешні екологічні труднощі, вижити в сучасних умовах, вирішити проблеми «sustainable development» (стійкий розвиток) зможе тільки по-справжньому інтелігентне суспільство» [5].

Потрібно набути нової життєвої мудрості, культури мислення і самоорганізації людей. Ця мудрість дозволить усвідомити, що для поліпшення життя людей потрібні і гуманістична філософія, і нова наука об життя і діяльність,

яка увібрала б в себе сучасні наукові знання і етичні установки.

При цьому встає питання про механізми екології духовності, про очищення духовного світу молоді від шлаків світогляду суспільства споживання. Про те, які конкретні форми цих механізмів, сучасна наука не дає чіткої відповіді, але можна висловити деякі припущення.

Істотне значення в цьому плані має сім'я як інститут, що істотно впливає на формування сучасної людини. Відродження сімейних цінностей неможливе без відродження традиційної соціальної ролі жінки як дружини і матері. Дегуманізація сьогодні зачіпає не лише чоловіків, але і жінок.

На думку С.А. Дружилова, «останніми роками в нашому суспільстві виникла «мода» на своєрідний стиль жіночої поведінки, що отримав своє відображення в лексиці як «стервозний» Посилання. Доброта раптом виявилася чи не синонімом дурості і нездатності постояти за себе. Багатодітна сім'я стала викликати подив, а «розумне, красиве і самотнє» стерво-захоплення, оскільки має масу вирашних якостей, що дозволяють досягати наміченого. На шляху до свого успіху люди використовують різні засоби, але, як відомо, не всякі засоби виправдовуються наявністю навіть високій меті» [1, с. 90 – 102].

Треба відроджувати духовно-моральні традиції української сім'ї, які ще нещодавно були такі сильні.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, на наш погляд, одним з механізмів екології духовності може стати система освіти, ґрунтована на цінностях вітчизняної культури, духовності і моральності, а також справжнє мистецтво, здатне одухотворити, олюднити, якісно оновити і поліпшити

матеріальне і духовне буття людей, супротивне дешевим зразкам масового суспільства, що розбещують душі і почуття особи, особливо підростаючого покоління, лжецінностям сучасній вітчизняній і зарубіжній поп-культури і дешевій ерзац-мистецтво.

Неможливо також сформувати духовно багату особу, відкидаючи увесь духовний потенціал минулого. Виховання і навчання не будуть ефективними, якщо історична традиція «знаходиться поза часом» і робиться опора тільки на навчання технічному знанню.

Необхідно гідно освітлювати історичну спадщину і багатовікові, моральні і культурні традиції нашої Батьківщини і усього людства, створювати в суспільстві атмосферу поваги до традиційних духовно-моральних цінностей. Духовний розвиток молоді повинен здійснюватися за законами любові, краси і гармонії.

Література

- 1 Дружилев С.А. Нравственные аспекты успеха человека в обществе. / С.А. Дружилев // Ценности и смыслы. - 2009. - № 1. - С. 90-102
2. Духовная ситуация времени. В кн.К. Ясперс Смысл и назначение истории. М.:Политиздат, 1991.- с. 298
3. Клячкина Н.Л. Формирование духовности: история и современность./Н.Л. Клячкина – М., 2000. – С. 168-175.
4. Культура. Идеологія Особистість: Методолого-світоглядний аналіз / В.Андрущенко, Л.Губерський, М.Михальченко. – К.: Знання України, 2002. – С. 510-515.
5. Моисеев Н.Н. Человек и ноосфера./Н.Н. Моисеев – М.:Молодая гвардия, 1990.– 351 с.
6. Огнев'юк В.О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку. / В.О. Огнев'юк – К.: Знання України, 2003.– С. 380-390.
7. Панарин А. С. Глобальное политическое прогнозирование в условиях стратегической нестабильности./ А.С. Панарин — М.: Эдиториал УРСС, 1999. — 272 с.

- 8: А. Печчеи Человеческие качества./А. Печчеи. — М.: «Прогресс», 1980. — 302 с.
9. Ситник Г. Національні цінності як основа прогресивного розвитку особистості, суспільства і держави /Г. Ситник // Вісн. НАДУ. – 2004. – Вип. 2. – С.369-374.
10. Скуратівський В. Гуманітарна політика в Україні:/ В.Скуратівський., В.Трошинський.,С. Чукут Навч. посіб. – К.: Вид-во “Міленіум”, 2002. – С. 210-220.
11. Степин В.С.Эпоха перемен и сценарии будущего./ В.С. Степин М.,1996,– С.21.
- 12.. Сурмін Ю.П. Ціннісні процеси пострадянського суспільства: методологічний аспект: /Ю.П. Сурмін //Зб. наук. пр. НАДУ. – 2003. – Вип. 1. – С. 87-98.

О НЕКОТОРЫХ АСПЕКТАХ КРИЗИСА ДУХОВНОСТИ СОВРЕМЕННОЙ МОЛОДЕЖИ

В.Н. Вакуленко

В статье рассматривается влияние современного общества на духовный мир молодежи. Кризис духовности современной молодежи вызван рядом антимоний ее мировоззрения и самого общества. Преодоление его связано с эффективными механизмами обеспечения экологии духовности.

Ключевые слова: *духовная культура, гуманизм, смысл жизни, личность.*

SOME ASPECTS OF THE SPIRITUAL CRISIS OF MODERN YOUTH

V.N. Vakulenko

In the article influence of modern society is examined on the spiritual world of young people. The crisis of spirituality of modern youth is caused by the row of antinomies of her world view and society of – requirements that conflict with each other : the first similar antinomy is contradiction between a self-appraisal and possibilities of personality; the second antinomy is contradiction between a social mission that modern society of consumption adds to the young people, and her by the low level of studies and education that does not give to her an opportunity to execute this

mission; yet one the contradiction of modern society and man is a break between a mind and intellect.

Overcoming of crisis providing of ecology of spirituality related to the effective mechanisms. Spiritual development of young people must come true after the laws of love, beauty and

Keywords: spiritual culture, humanism, the meaning of life, personality.

Вакуленко Валентина Миколаївна – доктор педагогічних наук, професор, зав. кафедри загальноосвітніх та фундаментальних дисциплін Східноукраїнського національного університету ім. Володимира Даля (м. Северодонецьк).

УДК 159.923.2

**ДУХОВНА СПОРІДНЕНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ТА
КИТАЙСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНИХ ТРАДИЦІЙ ПІД
ЧАС РОЗРОБКИ ВІЗУАЛЬНИХ І СЛОВЕСНИХ
ОБРАЗІВ У ПСИХОЛОГІЇ ХУДОЖНЬО-ПРОЕКТНОЇ
ТВОРЧОСТІ: ІНДОЄВРОПЕЙСЬКА ТРАДИЦІЯ
(Т. ШЕВЧЕНКО ТА К. БІЛОКУР)**

В.В. Вдовченко, Є.А. Антонович

У статті вперше розглядаються особливості духовної спорідненості українських та китайських національних традицій у психології художньо-проектної творчості індоєвропейської філософсько-світоглядної культури. Аргументовано охарактеризована етнічна учнівська наступність в українській художньо-проектній культурі на прикладі народного майстра К. Білокур (за епістолярною спадщиною й художньою творчістю К. Білокур – від художньо-естетичного світосприйняття і духовного наставництва Т. Шевченка), а також у китайській художньо-проектній культурі майстрів поезії та живопису Ван Вей і Лі Бо – від вчення даосизму та китайського буддизму про гармонію особистісного розвитку